

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SOLIQ MA'MURCHILIGINI TRANSFORMATSIYA QILISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI VA ISTIQBOLLARI

Nosirova Azizaxon Erkinbek qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20771720>

Raqamli iqtisodiyot iqtisodiy munosabatlarning yangi bosqichini shakllantirib, davlat boshqaruvi, biznes faoliyati va aholiga xizmat ko'rsatish jarayonlarida tezkorlik, shaffoflik hamda ochiqlik talablarini kuchaytirmoqda. Soliq ma'murchiligi esa davlat moliyasining eng muhim institutsional bo'g'inlaridan biri sifatida ushbu jarayonlardan bevosita ta'sirlanadi. An'anaviy soliq boshqaruvida hujjat aylanishi, qo'lda tekshirish, ko'p bosqichli murojaatlar va inson omiliga bog'liq qarorlar ustun bo'lgan bo'lsa, hozirgi bosqichda soliq organlari real vaqt rejimida ma'lumot olish, risklarni avtomatik aniqlash, soliq to'lovchilarni masofadan qo'llab-quvvatlash va xizmatlarni mobil qurilmalar orqali ko'rsatish imkoniyatlariga ega bo'lmoqda.

Shu nuqtayi nazardan, soliq ma'murchiligini transformatsiya qilish faqat yangi dasturlarni joriy etish emas, balki butun boshqaruv falsafasini o'zgartirishni anglatadi. Raqamli transformatsiya soliq organlarining nazorat qiluvchi idora sifatidagi vazifasini xizmat ko'rsatuvchi, maslahat beruvchi va xavfga asoslangan boshqaruvni amalga oshiruvchi zamonaviy institutga aylantiradi. Bu jarayonda soliq to'lovchi bilan davlat o'rtasidagi munosabatlar ham o'zgaradi: soliq to'lovchi ortiqcha byurokratik to'siqlarsiz, masofadan, tez va tushunarli xizmat olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Elektron soliq xizmatlari qamrovidagi o'sish ham raqamli transformatsiyaning aniq natijasidir. 2021-yilda elektron xizmatlar qamrovi 60 foizni tashkil etgan bo'lsa, Jahon bankining 2026-yil yanvardagi hisobotida 2025-yil 31-oktabr holatiga bu ko'rsatkich 94 foizga yetgani ko'rsatilgan. Bu amaliy jihatdan soliq to'lovchilarning ko'pchilik murojaatlari, hisobotlari, to'lovlari va ma'lumot almashinuvi elektron shaklga o'tganini bildiradi. Natijada vaqt tejaladi, qog'oz hujjatlar kamayadi, xatoliklar qisqaradi va xizmatlardan foydalanish imkoniyati hududiy omillarga kamroq bog'liq bo'ladi.

Ilmiy adabiyotlarda ham soliq ma'murchiligini raqamlashtirish soliq intizomini oshirishning muhim mexanizmi sifatida baholanadi. Bellon va hammualliflari Peru tajribasi asosida elektron hisobvara-q-fakturalar joriy etilgach, firmalar tomonidan hisobot qilinadigan sotuvlar, xaridlar va qo'shilgan qiymat birinchi yilning o'zidayoq 5 foizdan ko'proqqa oshganini aniqlagan. Hesami, Jenkins va Jenkins tomonidan olib borilgan tizimli adabiyotlar sharhida elektron hisobvara-q-fakturalar va oldindan to'ldirilgan deklaratsiyalar soliq to'lovchilar xarajatlarini kamaytirishi hamda ma'muriy jarayonlarni soddalashtirishi ta'kidlanadi.

Demak, raqamlashtirishning iqtisodiy samarasi ikki yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, davlat uchun soliq yig'ish xarajatlari kamayadi, nazoratning aniqligi ortadi va byudjet tushumlari barqarorlashadi. Ikkinchidan, biznes uchun hisobot topshirish, QQSni qaytarish, to'lovlarni amalga oshirish va soliq organlari bilan muloqot qilish jarayonlari yengillashadi. Shu sababli raqamli soliq ma'murchiligi davlat va xususiy sektor o'rtasida ishonchni mustahkamlovchi omil sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

1-jadval

Soliq ma'murchiligini raqamlashtirishning asosiy yo'nalishlari va natijalari

Raqamlashtirish yo'nalishlari	Amalga oshirilgan chora-tadbirlar	Kutilayotgan natijalar
Elektron soliq xizmatlarini rivojlantirish	Onlayn xizmatlar va mobil ilovalarni joriy etish	Soliq to'lovchilar uchun qulaylik va xizmatlar sifati oshadi
Biznes jarayonlarini avtomatlashtirish	Elektron hujjat aylanishi va avtomatik nazorat tizimlarini qo'llash	Inson omili kamayadi va ma'muriy xarajatlar qisqaradi
Idoralararo axborot almashinuvi	Davlat organlari axborot tizimlarini integratsiyalash	Ma'lumotlar almashinuvi tezlashadi va nazorat samaradorligi ortadi
QQS ma'murchiligini takomillashtirish	Elektron hisobvaraqa-faktura va monitoring tizimlarini joriy etish	Soliq tushumlari oshadi va noqonuniy operatsiyalar qisqaradi
Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish	Risklarni baholash va tahliliy platformalarni rivojlantirish	Soliq nazoratining aniqligi va samaradorligi ortadi
Axborot xavfsizligini kuchaytirish	Zamonaviy himoya vositalari va identifikatsiya tizimlarini qo'llash	Ma'lumotlarning xavfsizligi va ishonchliligi ta'minlanadi
Soliq to'lovchilar bilan muloqotni raqamlashtirish	Shaxsiy kabinetlar va interaktiv xizmatlarni kengaytirish	Soliq organlariga bo'lgan ishonch ortadi

Manba: World Bank, *Tax Administration Reform Project in Uzbekistan (P173001), Implementation Status & Results Report, 13 January 2026; O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi ochiq ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.*

Mazkur jadvalda soliq ma'murchiligini raqamlashtirishning asosiy yo'nalishlari hamda ularning amaliy ahamiyati yoritilgan. Bugungi kunda iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi davlat boshqaruvi tizimida, ayniqsa soliq ma'murchiligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanishni talab etmoqda. Elektron soliq xizmatlarini rivojlantirish soliq to'lovchilar uchun vaqt va xarajatlarni tejash imkonini bersa, biznes jarayonlarini avtomatlashtirish inson omilini kamaytirish, korrupsion holatlarning oldini olish hamda boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, davlat organlari axborot tizimlarining integratsiyalashuvi ma'lumotlar almashinuvini tezlashtirib, soliq nazoratining aniqligi va shaffofligini ta'minlaydi. QQS ma'murchiligini takomillashtirish, elektron hisobvaraqa-fakturalar va zamonaviy monitoring tizimlaridan foydalanish esa yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish hamda byudjet daromadlarini ko'paytirishga imkon yaratadi. Kelgusida sun'iy intellekt, katta hajmdagi ma'lumotlar (Big Data) va raqamli tahlil texnologiyalarining keng joriy etilishi soliq xavflarini oldindan aniqlash, nazorat tadbirlarini optimallashtirish va soliq to'lovchilarga ko'rsatiladigan xizmatlar sifati yanada oshirishga xizmat qiladi. Shu bois soliq ma'murchiligini raqamlashtirish nafaqat texnologik yangilanish, balki davlat moliyasining barqarorligini ta'minlash, biznes muhitini yaxshilash va iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashning muhim omili sifatida namoyon bo'lmoqda.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, raqamli soliq tizimlarida ixtiyoriy soliq intizomi faqat nazorat kuchaygani uchun emas, balki tizimning tushunarli, qulay va adolatli bo'lgani uchun ham oshadi. Zulaikhah tadqiqotida e-filing va e-billing kabi raqamli vositalar soliq to'lovchilarning o'z vaqtida hisobot berishi va to'lovlarni amalga oshirishiga ijobiy ta'sir qilishi, biroq raqamli savodxonlik va ma'lumotlar xavfsizligi muammolari dolzarb qolishi qayd etiladi. Salahova esa raqamli soliq ma'murchiligi samaradorligini baholashda iqtisodiy, ma'muriy va texnologik mezonlarni birgalikda qo'llash zarurligini ta'kidlaydi.

O'zbekiston uchun kelgusi istiqbollardan biri sun'iy intellekt va Big Data tahliliga asoslangan risklarni boshqarish tizimini chuqurlashtirishdir. Soliq organlari real vaqt rejimida katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlay olgan taqdirda, soliq xavflarini erta aniqlash, noqonuniy sxemalarni oldindan ko'rish va profilaktik ogohlantirishlar yuborish imkoniyatlari kengayadi. Bunday yondashuvda asosiy maqsad jazolash emas, balki soliq to'lovchini xatolardan oldindan ogohlantirish, tushuntirish va ixtiyoriy tuzatish kiritishga undash bo'lishi kerak.

Ikkinchi istiqbol QQS zanjirini real vaqt rejimida monitoring qilish bilan bog'liq. Elektron hisobvara-q-fakturalar, onlayn nazorat-kassa texnikasi, bojxona deklaratsiyalari, bank operatsiyalari va raqamli markirovka tizimlari o'zaro bog'langanida, qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha xavfli operatsiyalarni tezroq aniqlash mumkin bo'ladi. Bu QQSni noqonuniy qaytarish holatlarini kamaytiradi, sog'lom raqobat muhitini yaratadi va halol biznes manfaatlarini himoya qiladi.

Uchinchi istiqbol soliq to'lovchilarga shaxsiylashtirilgan xizmat ko'rsatishni rivojlantirishdir. Raqamli platformalar soliq to'lovchining faoliyat turi, hajmi, oldingi xatolari, to'lov intizomi va ehtiyojlariga qarab individual tavsiyalar berishi mumkin. Masalan, yangi ro'yxatdan o'tgan tadbirkorga uning soliq rejimi, hisobot muddatlari va to'lov majburiyatlari avtomatik tarzda tushuntirilsa, xatolar soni kamayadi. Bunday xizmatlar kichik biznesni qo'llab-quvvatlashda ayniqsa muhimdir.

To'rtinchi istiqbol kiberxavfsizlik va ma'lumotlarni himoya qilish bilan bog'liq. Soliq tizimida katta hajmdagi moliyaviy va shaxsiy ma'lumotlar jamlangani sababli, raqamli islohotlar kuchli himoya mexanizmlarisiz to'liq samara bermaydi. Ma'lumotlar xavfsizligi bo'yicha xalqaro standartlarga mos audit, xavf serverlar, foydalanuvchilarni ishonchli identifikatsiya qilish, xodimlar malakasini oshirish va axborot xavfsizligi madaniyatini shakllantirish soliq ma'murchiligi barqarorligining zarur shartidir.

Beshinchi istiqbol inson kapitali bilan bog'liq. Raqamli soliq ma'murchiligi xodimlardan nafaqat soliq qonunchiligini, balki axborot tizimlari, tahliliy dasturlar, ma'lumotlar bilan ishlash va raqamli kommunikatsiya ko'nikmalarini ham talab qiladi. Jahon banki hisobotida AKT tizimi sifati bo'yicha xodimlar qoniqishi 2025-yilda 81 foizga yetgani qayd etilgan. Bu ijobiy holat bo'lsa-da, raqamli transformatsiya uzluksiz jarayon bo'lgani sababli xodimlarni doimiy qayta tayyorlash, yangi texnologiyalarni tushuntirish va o'zgarishlarga moslashuvchan boshqaruvni yo'lga qo'yish zarur.

Soliq ma'murchiligini raqamlashtirish natijasida davlat, biznes va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarda yangi sifat bosqichi shakllanadi. Davlat uchun bu byudjet daromadlarini barqaror shakllantirish, nazoratni xavfga asoslash va xarajatlarni qisqartirish imkoniyatini beradi. Biznes uchun bu tezkor xizmat, kamroq byurokratiya, adolatli raqobat va moliyaviy resurslardan samarali foydalanish degani. Fuqarolar uchun esa soliq majburiyatlarini

tushunarli bajarish, to'lovlarni qulay amalga oshirish va davlat xizmatlariga ishonchning oshishi demakdir.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq ma'murchiligini transformatsiya qilish O'zbekiston iqtisodiy siyosatining strategik yo'nalishlaridan biridir. So'nggi statistik ma'lumotlar elektron xizmatlar qamrovi, avtomatlashtirilgan jarayonlar, soliq yig'ish xarajatlari va idoralararo integratsiya bo'yicha sezilarli ijobiy natijalarni ko'rsatmoqda. Biroq kelgusida ushbu natijalarni mustahkamlash uchun sun'iy intellekt asosidagi risk tahlili, QQS zanjirini real vaqt monitoringi, mobil xizmatlarni kengaytirish, raqamli savodxonlikni oshirish, kiberxavfsizlikni kuchaytirish va soliq to'lovchi bilan ochiq muloqotni rivojlantirish zarur. Ana shunda soliq ma'murchiligi faqat fiskal nazorat vositasi emas, balki iqtisodiy o'sish, biznes muhitini yaxshilash va davlat boshqaruvi sifatini oshirishga xizmat qiluvchi zamonaviy raqamli institutga aylanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. World Bank. *Tax Administration Reform Project in Uzbekistan (P173001): Implementation Status & Results Report*. Washington, D.C., 2026.
2. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent, 2025.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-oktabrdagi PF-6098-son Farmoni. *“Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida*.
4. Bellon M., Chang J., Dabla-Norris E., Khalid S., Lima F., Rojas E., Villena P. *Digitalization to Improve Tax Compliance*. IMF Working Papers, 2019.
5. Hesami S., Jenkins H., Jenkins G.P. *Digital Transformation of Tax Administration and Compliance: A Systematic Literature Review on E-Invoicing and Prefilled Returns*. Digital Government: Research and Practice, 2024.
6. Zulaikhah S. *Transforming Tax Compliance in Optimizing State Revenue: Innovation and Challenges in the Digital Era*. International Journal of Economics, 2024.
7. Salahova S. *Criteria for Assessing the Effectiveness of Digital Tax Administration*. Oblik i Finansi, 2025.
8. Turanboyev B., Musabekov S. *Digital Transformation of Tax Systems*. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali, 2023.